

Wanda Fijałkowska
Uniwersytet Warszawski, Warszawa
w.fijalkowska@uw.edu.pl

DICTIONNAIRE SYNCHRONIQUE DES FAMILLES DÉRIVATIONNELLES DE MOTS FRANÇAIS (DISFA) JAKO FAZA EWOLUCJI SŁOWOTWÓRSTWA GNIAZDOWEGO

Słowa klucze: słownik, słowotwórstwo, rodzina wyrazów, gniazdo, podstawa słowotwórcza, derywat
Keywords: dictionary, word formation, word family, word-formation nest, root word, derivative

Już na początku lat 60. ubiegłego stulecia listę słowiańskich słowników specjalistycznych zaczęły wzbogacać leksykony słowotwórcze. Pierwsze próby takich opracowań powstały dla języka rosyjskiego. Ich rezultatami są *Школьный словообразовательный словарь* Z.A. Potichy (1964) oraz niewiele późniejszy *Russian Derivational Dictionary* D.S. Wortha, A.S. Kozaka i D.B. Johnsona (1970).

Hasłami w słowniku Potichy są leksemy w porządku alfabetycznym, podzielone na morfemy, u Wortha i in. centrum hasła jest morfem rdzenny, którego postać ustalono na podstawie analizy diachronicznej. Kontynuacją tych leksykonów jest wydany kilkanaście lat później *Словарь морфем русского языка* A.I. Kuzniecovej i T.F. Jefremowej (1986).

Na lata 70. przypada zainteresowanie nowymi rodzajami studiów słowotwórczych, obejmujących zbiory większe niż pary opozycyjne *podstawa : derywat*. Jednostką opisu jest w takich analizach dobrze nam dziś znane **gniazdo słowotwórcze** (Jadacka, Nagórko 1985; Jadacka 1988, 2001; Nagórko 1998; Skarżyński 2000). Leksykograficznym efektem prac prowadzonych w tym nurcie badawczym są dwa słowniki A.N. Tichonowa: *Школьный словообразовательный словарь русского языка. Пособие для учащихся* (1978) oraz *Словообразовательный словарь русского языка* (1985), zapoczątkowujące całą serię analogicznych prac poświęconych kolejnym językom słowiańskim (polskiemu, ukraińskiemu, słowackiemu).

Płodne naukowo rezultaty przyniosło też wykorzystanie w opisach gniazdowych pewnych elementów gramatyki generatywnej, upowszechnionych głównie w książce S.K. Szaumiana i P.A. Sobolewej (1968). Taki właśnie kierunek przyjęły badania w Polsce. Potrzebę przygotowania słownika słowotwórczego dostrzeżono u nas bardzo szybko, jednak na realizację przedsięwzięcia przyszło poczekać dość długo. Początkowo miał to być wykaz wyrazów z segmentacją struktury, bardzo wstępnie zapowiedziany przez *Indeks a tergo* do *Słownika języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego. Uszeregowanie wyrazów według zakończeń stanowi wprawdzie znaczne ułatwienie przy porządkowaniu formacji sufiksalnych, ale do właściwego słownika słowotwórczego temu dziełu daleko; pewne zbieżności budowy bywają przecież bardzo mylące¹.

Właściwe prace nad polskim słownikiem gniazdowym rozpoczęto w połowie lat 80. ubiegłego wieku. O wstępnym projekcie informował artykuł O „*Słowniku gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*” (Jadacka, Nagórko 1985), bliższych danych dostarczył *Zeszyt próbny „Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego”* (Jadacka 1988), a jedną z możliwych, praktycznych realizacji zamierzenia zaprezentował Mirosław Skarżyński w *Małym słowniku słowotwórczym języka polskiego dla cudzoziemców* (1989).

W latach 2001–2004 ukazały się cztery tomy długo oczekiwanego leksykonu – *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego* (SGS 1–4).

Dynamiczny rozwój prac teoretycznych z dziedziny słowotwórstwa gniazdowego oraz lawinowy przyrost opracowań materiałowych o różnym zakresie zachęciły kolejnych badaczy do przygotowywania słowników jeszcze innych języków słowiańskich; ukraińskiego – E.A. Karpilows’kiej *Кореневий гніздовий словник української мови* (2002) i słowackiego – *Slovník koreňových morfév slovenčiny* (Sokolová 2005).

W ten kontekst naukowy i leksykograficzny wpisał się w 2008 r. słownik lingwistów francuskich wydany pod kierunkiem Claude’a Gruaza *Dictionnaire Synchronique des FAmilles dérivationnelles de mots français*. Jak deklarują autorzy we *Wstępie*,

DISFA [...] jest słownikiem synchronicznym, co oznacza nie tylko, że wszystkie zawarte w nim wyrazy są potwierdzone we współczesnych słownikach, lecz także, iż ukazane powiązania słowotwórcze są również synchroniczne. Zatem to nie data pojawienia się danego wyrazu w historii języka kwalifikuje go jako podstawę lub derywat, lecz wyłącznie współczesne związki słowotwórcze (DISFA: s. I, nlb., tłum. tu i dalej W.F.).

Oświadczenie to, łącznie z informacją tytułową, upoważnia do tego, by uznać DISFA za słownik gniazdowy języka francuskiego. Zanim spróbujemy wyznaczyć

1 Z sąsiedztwa alfabetycznego (w tym słowniku) leksemów *podniebienie* i *wytrąbienie* żaden wniosek co do ich związków strukturalnych nie wynika.

jego miejsce w hierarchii podobnych opracowań, przybliżmy je polskiemu czytelnikowi jako opracowanie leksykograficzne.

Autorzy wykonali gigantyczną pracę. Zgromadzili w słowniku rodziny (gniazda) 1000 wyrazów, często występujących w dzisiejszej francuszczyźnie ogólnej, oraz od kilku do ponad stu derywatów pod każdym hasłem, czyli przynajmniej 20 000 wyrazów. Dla każdego z derywatów podane zostały: struktura, część mowy, do której należy, adekwatna, prosta i zrozumiała definicja oraz, w razie potrzeby, kwalifikator. Warunkiem umieszczenia poszczególnych haseł w omawianym leksykonie jest czytelna, rozpoznawalna budowa synchroniczna. Główne źródło materiałowe stanowił słownik Larousse LEXIS (1992). W końcowej części zamieszczono skrótową bibliografię.

Kluczowymi terminami słownika są: rodzina wyrazów (*famille de mots*), rdzeń (*racine*), wyraz podstawowy (*mot souche*), derywat (*dérivé*).

Rodzina wyrazów składa się z podstawy oraz wyrazów semantycznie z nią związanych w synchronii. Jednej podstawie przyporządkowano wyrazy pochodne od podstaw z tematami supletywnymi: nie tylko *floral* (kwiatowy) od *fleur* (kwiat), lecz także *œnologie* (enologia) od *vin* (wino).

Zaliczanie do rodziny odbywa się w dwóch etapach:

a) stosuje się filtr etymologiczny, to jest zbiera wyrazy formalnie pochodne, np. *faiseur* (wykonawca, wytwórca), *facile* (łatwy), *faculté* (własność/wydział), *confiture*, *fétiche* (fetysz), *confetti*, *boutique* (sklep, butik), *apothicaire* (aptekarz) – od FAIRE (robić, czynić),

b) stosuje się filtr semantyczny, to jest odrzuca wyrazy zbyt oddalone semantycznie, czyli te, których definicja nie nawiązuje do wyrazu podstawowego. W rodzinie FAIRE spośród wyżej wymienionych pozostają więc *faiseur*, *facile*, *faculté*.

Rdzeń otrzymywany jest przez odrzucenie morfów, to jest elementów mających wartość morfemów w co najmniej jednym innym wyrazie. Na przykład rdzeniem od wyrazu *problème* jest *blèm*, gdyż **pro-** bywa przedrostkiem (np. w *progouvernemental* (prorządowy)), choć nie jest nim synchronicznie w *problème*. Rdzeń bywa najczęściej jednosylabowy (np. (-)*pens-* od *penser*, (-)*coeur(-)* / (*)card-* / *cord-* od *coeur*), rzadziej dłuższy, np. *tabul-* w wyrazie *tabulation*. Autorzy odróżniają rdzeń synchroniczny od etymologicznego; np. **cogn** jest rdzeniem synchronicznym wyrazu *cognitif*, choć rdzeń indoeuropejski to **gn** (ponieważ **co-** funkcjonowało dawniej jako przedrostek). Przed rdzeniem lub za nim może wystąpić jakiś element morfologiczny, co jest zaznaczane jako odpowiednio -RDZEŃ lub RDZEŃ-; elementy fakultatywne ujęte są w nawiasy okrągłe.

Wyraz podstawowy (dosł. źródłowy – *mot-souche*) traktowany jest jako niedefiniowana oczywistość. Znaczenie wyrazu centralnego dla rodziny wyrazów określa się w DISFA mianem **sememu prototypowego**.

Złożoność związków semantycznych skłoniła autorów do wyróżnienia podrodzin, mikrorodzin oraz makrorodzin wyrazów.

Podrodzina to część rodziny o centrum (*entrée*) w postaci takiego derywatu, którego jeden składnik nie ma pierwotnego znaczenia, całość jednak jest zbliżona do znaczenia wyrazu podstawowego dla całej rodziny. Na przykład *parlement* (parlament) pochodzi od *parler* (mówić), lecz nie w sposób tak oczywisty, jak *craquement* (trzeszczenie) od *craquer* (trzeszczeć), gdyż zmieniło się znaczenie elementu *-ment*. Dany wyraz tworzy nową podrodzinę, gdy znaczeniowo lub formalnie odbiega od podstawy, np. *commun* Adj. (pospolity) → podrodzina *commune* N. 'gmina'; *commune* → podrodzina *municipal* 'gminny, komunalny'.

Wyrazem centralnym **mikrorodziny** staje się homonim wyrazu centralnego rodziny, spokrewniony z nim znaczeniowo, por. ciąg mikrorodzin pochodnych kolejno od siebie:

JOUR 'doba' → mikrorodzina *jour* 'dzień' → mikrorodzina *jour* 'światło słoneczne' → mikrorodzina *jour* 'otwór, przez który wpada światło'.

Podrodziny pochodne równoległe, czyli o tym samym stopniu pochodności, są umieszczone w rodzinie wirtualnej, której wyraz centralny pozwala uchwycić związek semantyczny między nimi. Na przykład podrodziny *prévenir* 1. 'uprzedzać coś przyjemnego' i *prévenir* 2. 'uprzedzać coś nieprzyjemnego' zaliczono do wirtualnej rodziny *prévenir* 'uprzedzać coś'.

Makrorodziny skupiają takie rodziny, których wyrazy centralne pochodzą (formalnie i semantycznie) od jednego wyrazu, lecz są już zleksykalizowane, co można poznać po tym, że ta pierwotna zależność nie jest widoczna na pierwszy rzut oka. Na przykład makrorodzina OISEAU (ptak) zawiera rodziny skupione wokół *oie* (gęś), *outarde* (drop) i *autruche* (struś); makrorodzina ŒIL (oko) zawiera rodziny pochodne od *aveugle* (ślepy/ślepiec), *bigler* (zerkać / mieć rozbiegane oczy) i *cyclope* (cyklop). Makrorodzinie dał też początek rzeczownik HEURE (godzina); rodzinę główną makrorodziny stanowi HEURE wraz z derywatami, zaś rodziny pochodne podrzędne utworzone są wokół HORLOGE (zegar) i HOROSCOPE (są one względem siebie rodzinami równoległymi).

Analogicznie w makrorodzinie czasownika PRENDRE (brać) autorzy wyróżnili podrodzinę podrzędną REPRÉSAILLES (prześladowanie) z wyrazami pochodnymi, podrodzinę podrzędną APPRÉHENDER (obawiać się) z wyrazami pochodnymi, mikrorodzinę podrzędną PRENDRE w zn. 'zestalić się, ściąć się' etc.

Derywat (wyraz pochodny) musi, według Gruaza i in., spełniać następujące warunki: a) należeć do etymologicznej rodziny podstawy, b) być utworzony przez dodanie do podstawy (rzadziej: odjęcie od niej) **elementu derywacyjnego** (którego natury autorzy jednak nie precyzują), czemu towarzyszy nieobligatoryjnie zmiana formalna, c) wywodzić swe znaczenie od wyrazu podstawowego i elementu derywacyjnego.

W ten sposób powstają łańcuchy derywacyjne, np. *peuple* – *peupler* – *peuplement*; *peuple* – *peupler* – *population*.

Derywaty o stopniu derywacji² wyższym niż podstawa określa się mianem **derywatów podrzędnych** (*dérivés en succession*), np. derywat *paternel* (ojcowski) od postawy *père* (ojciec); o tym samym zaś stopniu derywacji – mianem **derywatów równoległych** (*dérivés en association*), jak *paternel* i *paternité* (ojcostwo), oba pochodzące od podstawy *père*.

Prócz derywatów spełniających wymienione warunki włączono do rodzin wyrazów także niektóre inne wyrazy pochodne, mianowicie:

- niespełniające pierwszego warunku, to jest gdy nie istnieje derywat właściwy, który by go spełniał, na przykład *carcéral* (więzienny) zaliczono do rodziny *prison* (więzienie), gdyż nie istnieje przymiotnik *prisonal*³;

- niespełniające drugiego warunku, to jest gdy ewolucja semantyczna zmieniła status elementu z niederywacyjnego na derywacyjny, na przykład *bikini* włączono do rodziny *deux* (dwa) z tematem obocznym **bi**, gdyż **bi-** nabrało znaczenia ‘dwu’, skoro powstał derywat *monokini*;

- dodano wyrazy znane w użyciu, lecz niepotwierdzone w słownikach, np. *équitant* (jeździec, dosł. jeżdżący) – ‘*pratiquant l’équitation*’ (osoba jeżdżąca konno), co jednak można uznać za niezgodność z założeniami początkowymi DISFA.

Derywaty w rodzinach rozmieszczone są w kolejności alfabetycznej, a dalej – według częstości występowania (wyjątki: uszeregowanie według znaczenia, jak dla *biennal*, *triennal*... (dwuletni, trzyletni).

Kierunek motywacji ustalano na podstawie definicji, co często nie pokrywa się z intuicją użytkowników języka, np. *décomptage* (przeliczanie) → *décompter* (przeliczać), bo: ‘faire un décomptage’ (dosł. czynić przeliczenie), *préhominiens* → *préhumain* (praczłowiekowate) (nie zaś: *humain* → *préhumain* (praludzki) ‘dot. pre-hominidów’). Z tych względów jeden wyraz może pojawić się dwa razy w jednym łańcuchu, por.: *utilitaire* ‘ceniący sobie przede wszystkim użyteczność’ → *utilitarisme* ‘utylitaryzm’ → *utilitaire* ‘utylitarysta, zwolennik utylitaryzmu’⁴. Łańcuch derywacyjny może też nie być kompletny: na przykład w braku *ousable* (‘dający się użytkować’) wyraz *inusable* (‘nie do użytku’) jest ukazany jako derywat od *user*. Podobnie jeden wyraz może wystąpić w więcej niż jednej rodzinie, np. *entrevoir* (‘częściowo dostrzec’) – pod *entre* (między) oraz pod *voir* (widzieć, dostrzegać).

Hasła zbudowane są konsekwentnie: na początku podany jest wyraz centralny danej rodziny, następnie jego rdzeń we wszystkich formach (wraz z supletywnymi), kolejne wyrazy pochodne, opatrzone zwięzłymi definicjami (w jednej kolumnie lub podzielone na mikrorodziny), wreszcie – formy homonimiczne wobec wyrazu podstawowego lub zawierające homonimiczne rdzenie. Znajomo wygląda, według

2 Zabrakło, niestety, definicji stopnia derywacji.

3 Ani, we współczesnym francuskim, wyraz **carcer*.

4 Tym samym otrzymujemy informację, że nie jest to ten sam wyraz, lecz dwa różne wyrazy.

autorów nowatorska⁵, schodkowa graficzna ilustracja – powiedzielibyśmy dziś za słowotwórcami słowiańskimi – kolejnych taktów derywacyjnych, czyli kolejnych stopni pochodności od wyrazu centralnego: im luźniejszy związek semantyczny z tym ostatnim, tym derywat znajduje się dalej na prawo.

Przeciętne, średniej wielkości hasło zbudowane jest następująco:

TRAVAIL [PRACA]

Rdzeń: (-) trav-

F. *TRAVAIL*: activité en vue d'un résultat utile [działalność o pożytecznym celu]

MFS. *TRAVAIL* par restr[iction] [przez zawężenie znaczenia], ensemble des phénomènes liés à l'accouchement [zespół zjawisk wiążących się z porodem]

MFS. *TRAVAIL* par restr., déformation subie par un matériau [zmiana kształtu, której został poddany jakiś materiał]

MFS. *TRAVAIL* appareil pour ferrer, opérer un grand animal [lisica – przyrząd unieruchamiający konia podczas podkuwania]

F. *TRAVAIL*: SP. activité en vue d'un résultat utile

travail 2 Nm+ *travailler* 2 Vi+ *travailleur*, *euse* AN+ [osoba pracowita]

[praca]

retravailler Vi [ponownie przerobić, przepracować]

travailloter Vi [trochę, chwilami pracować]

sans-travail N [bezrobotny N]

surtravail Nm [u marksistów: praca wykonana, lecz nie opłacona]

travailler Vt+

travaillant, *ante* A [pracujący]

travaillé, *ée* A+ [opracowany/obrobiony]

retravailler 1 Vt+ *travaillé*, *ée* A+

mouvement politique anglais

travaillisme Nm [laburizm] *travailliste* NA+ [labourzysta, labourzystowski]

ensemble des opérations propres à un domaine déterminé

[całość czynności właściwych danej dziedzinie]

travaux Nmpl [prace]

MFS. par restr., ensemble des phénomènes liés à l'accouchement

travail 1 Nm+

MFS. *TRAVAIL* par restr., déformation subie par un matériau

travail 3 Nm+ *travailler* Vi+

[obróbka]

[obrabiać]

MFS. *TRAVAIL* appareil pour ferrer, opérer un grand animal

travail 4 Nm [lisica kowalska]

{Oznaczenia: N – rzeczownik, V – czasownik, A – przymiotnik, m – r.m., f – r.ż., Vt – czasownik przechodni, Vi – czasownik nieprzechodni}

5 Przypomnijmy: słownik DISFA ukazał się w roku 2008, I tom *Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego* w roku 2001.

HOMONYMIE [Homonimia]

Homonymie formelle

Mots à constituant initial homonymique (trav) [wyrazy o homonimicznym składniku początkowym]

travée [przęsło]; *travelage* [układanie podkładów kolejowych], *travelling* [ruch kamery na wózku], *travelo* Nm+ [pot. transwestyta]; *travers* (à -) [poprzez coś, przez środek czegoś]; *travers* (de-) [na opak]; *travers* 3 [kierunek], *traverse* [podkład]; *traverse* 2 [poprzecznicą]; *traverses* 3 [przeszkody], *traverser* Vt [przebywać, przekraczać]; *traversière* 2A [poprzeczny]; *traversin* 1 Nm [belka]; *travestir* Vt [przebierać/przekręcać]; *traveteau* Nm [legar]; *travois* Nm [tobogan].

W polskim słowniku gniazdowym derywaty związane z pracą skupiają się wokół bazy werbalnej PRACOWAĆ (SGS 3). Oprócz serii formacji prefiksalnych (z przedrostkami *do-*, *na-*, *od-*, *o-*, *po-*, *prze-*, *roz-*, *s-*, *wy-*, *za-*) składnikami hasła są niejednorodnie strukturalnie composita, rzeczowniki i przymiotniki. Komplikacje budowy przejrzyście ukazuje następujący fragment gniazda:

PRACOWAĆ 1.

[...]	
współ<>-pracować	(Adv+)V,V
współprac-(a)	(Adv+)V,V,S
współpracow-nik	(Adv+)V,V,S
[współpracownic-(a)]	(Adv+)V,V,S,S
[współpracownic-ka]	(Adv+)V,V,S,S
wy-pracować	V,V
wypracow-anie	V,V,S
za-pracować się	V,V
[zapracow-any]	V,V,Ad
za-pracować	V,V
pracow'-ity 1.	V,Ad
pracowit-ość	V,Ad,S
pracow'-ity 2.	V,Ad
pracować-e	V,Ad,Adv

Nietrudno zauważyć, że gniazdo polskie prezentuje bardziej zaawansowaną metodę opisu niż gniazdo francuskie, dostarcza zatem znacznie więcej informacji o prezentowanych strukturach. Otrzymujemy derywaty z wyodrębnioną podstawą i formantem, a ponadto ciąg symboli (łacińskich nazw części mowy) ilustrujący układanie się operacji słotwórczych od leksemu bazowego do derywatu prezentowanego na danym takcie.

I jeszcze jedno porównanie: w słowniku słowackim hasłem wyjściowym jest również czasownik *pracovať* (PRACOVAT'), przy czym w derywatach wyodrębniono zarówno formanty, jak i morfemy słotwórcze i fleksyjne. Wyróżniono graficznie

morfem leksykalny, a układ schodkowy „odmierza” takty derywacyjne. Notabene dzięki zastosowaniu takich oznaczeń bez trudu zauważamy bliskie związki leksykalne i strukturalne między wieloma elementami tego gniazda a przywołanymi wyżej składnikami gniazda polskiego (por. *spolupracovat'*, *spoluprása*, *spolupracovník*, *spolupracovníčka*).

Gdzie zatem, w świetle zapowiedzi autorów i sporządzonej charakterystyki, można widzieć **miejsce** DISFA wśród słowników gniazdowych?

Wyznacza je, widoczna na pierwszy rzut oka, ciągle żywa w tradycji lingwistyki francuskiej dominacja morfologicznego podejścia do analizy materiału nad podejściem ściśle słowotwórczym.

Trzeba przy tym zdecydowanie stwierdzić, że ani wydzielane morfy, ani tym bardziej duża część derywatów nie zasługują na określenie „**synchroniczne**”. Jak piszą sami autorzy, wystarczy, żeby kiedyś w jakimś wyrazie jakaś częśćka funkcjonowała jako – powiemy dziś – odrębny morfem lub formant, by uznali ją za synchroniczny morf.

O gniazdowym charakterze danego słownika powinny przesądzać przejrzyste, synchroniczne relacje motywacyjne. Tymczasem zarówno ze względu na dobór materiału, jak i na terminologię DISFA sprawia wrażenie słownika etymologicznego, nie zaś synchronicznego gniazdowego. Używanie choćby terminu *mot-souche* zamiast usankcjonowanego już w nowszych pracach francuskojęzycznych *mot-base* w znaczeniu ‘podstawa danego derywatu’ albo ‘wyraz centralny rodziny wyrazów’ potwierdza takie właśnie nachylenie. Jest ono również widoczne w pieczołowitym zestawianiu w każdym haśle (po prezentacji struktury każdej z rodzin) wyrazów o rdzeniach homonimicznych. W niektórych hasłach związki etymologiczne są wyeksponowane w sposób skrajny⁶.

Trudno ponadto zaakceptować powody, dla których zgromadzono pod niemal każdą rodziną wyrazy i morfemy mające z jej składnikami jakikolwiek związek semantyczny lub formalny; takie procedury robią raczej wrażenie wyznaczania pól semantycznych.

Rozminięcie się teorii z praktyką dotyczy także stylistycznego doboru derywatów. Wbrew zapowiedzi przynależności do francuszczyzny ogólnej bez trudu znajdziemy wśród nich i archaizmy, i terminy specjalne, i dialektyzmy (por. np. *ensaisinement* ‘w prawie feudalnym: uznanie nowego dzierżawcy’ w rodzinie *saisir* ‘chwycić/pozywać’, *regaliste* ‘korzystający z danej ziemi jako przywileju władcy’ w rodzinie *règle/roi* (król), *bas-de-chausses* ‘hist. długie męskie majtki, od pasa do kostek’ w rodzinie *bas* ‘niski’ itd.; *triéthylaluminium* czy *trièdre* w rodzinie *trois* (‘trzy’), *ligamentopexie*

6 Zbyt gorliwe poszukiwanie związków homonimicznych doprowadziło do rozstrzygnięć co najmniej kontrowersyjnych, jak w wypadku przypuszczalnego powiązania wyrazów *musaraigne* (ryjówka) i *musique* (muzyka), ostatecznie odrzuconego przez autorów nie z powodu wystąpienia obcego, łacińskiego rdzenia -MUS- ‘mysz’, lecz... niemorfemowego charakteru członu -*araigne*.

(‘operacyjne podnoszenie macicy’) w rodzinie *lier* (wiązać, łączyć), *doctisme* w rodzinie *docte/docteur* itd.⁷, *ramassoire* pot. w Szwajcarii: ‘zmiotka’ w rodzinie *ramasser* (‘zbierać’)). W dziele, którego przydatność pedagogiczną autorzy deklarują nie bez pewnej ostentacji, nie powinno być takich odstępstw od normy stylistycznej języka ogólnego.

Sporo wątpliwości metodologicznych budzi potraktowanie kwestii homonimii. Na s. III *Wstępu* czytamy:

Rozróżnia się homonimy *sensu stricto*, np. w rodzinie *ouvrir* mamy *ouvreuse* ‘odzwierna’ i homonimiczną wobec niej *ouvreuse* ‘bileterka, wskazująca miejsce w teatrze/kinie’ oraz wyrazy o składnikach homonimicznych, to jest utworzonych od jednego z rdzeni występujących w danej rodzinie (niezależnie od pozostałych części wyrazu), np. *apériteur* ‘główny ubezpieczyciel’ utworzony jest z rdzenia homonimicznego wobec występującego w *apéritif* ‘napój mający pobudzać apetyt’, figurującego w tej rodzinie.

Cytowane tu wyrazy homonimiczne o postaci *ouvreuse* mogłyby jednak równie dobrze zostać uznane za wyrazy podstawowe kolejnych mikrorodzin, jak to rozstrzygnięto w hasle *cœur* dla znaczeń (powiedzielibyśmy dziś: leksemów) *cœur* ‘stylizowany rysunek serca’ i ‘kolor karciany, kier’. Notabene w pracy tej, wydanej w roku 2008, nie nawiązano do pojęcia **leksemu** – jednostki morfologiczno-semantycznej o określonej postaci dźwiękowej. Pozwoliłoby to uniknąć chwiejności w ocenach tego, które wyrazy są homonimami, a które reprezentują osobne, ale bliskie znaczenia wyrazów wieloznacznych, jak sugerowalibyśmy w cytowanych wyżej przykładach *jour* czy *ouvreuse*.

Podsumowując: słownik DISFA można odpowiedzialnie uznać co najwyżej za (obarczony wieloma niedostatkami) prototyp słownika gniazdowego. Wśród słowników morfologicznych znalazłby miejsce gdzieś między leksykonem Potichy a Wortha i in. Obiecane we *Wstępie* nowatorstwo pozostaje hasłem bez pokrycia, być może z powodu niesięgania po uznane już opracowania zarówno teoretyczne, jak i słownikowe, francusko- i słowiańskojęzyczne. W dziele tym napotykamy wiele niekonsekwencji w stosowanej terminologii i metodologii, jak choćby sprzeczne decyzje dotyczące selekcjonowania elementów synchronicznych, a także mało czytelne dla odbiorców kryteria odróżniania leksemów homonimicznych od poszczególnych znaczeń wyrazu polisemicznego.

Pozycja DISFA w słowotwórstwie gniazdowym mogłaby być nieporównanie lepsza, gdyby autorzy sami nie usytuowali się w naukowej próżni. Wielu potknięć teoretycznych dałoby się uniknąć po wykorzystaniu choćby tylko francuskojęzycznych prac z zakresu słowotwórstwa i morfologii, opublikowanych w końcu XX i na początku bieżącego stulecia, czyli po osadzeniu leksykonu co najmniej w rodzi-

7 Można ich się zresztą spodziewać już po liście kwalifikatorów na s. V–VIII.

mej tradycji naukowej. Nie wiadomo, czy pominięcie w bibliografii dorobku takich uczonych jak: Bernard Fradin, Georgette Dal, Françoise Kerleroux, Marc Plénat, Pierre Roché, Fabio Montermini, a zwłaszcza Danielle Corbin, niezwykle zasłużonej dla francuskiego słowotwórstwa autorki projektu słownika derywacyjnego, ogłoszonego już na początku lat 90. (Corbin 1990) świadczy o różnicy poglądów między autorami słownika DISFA a wskazanymi badaczami, czy też o całkowitej niewiedzy.

Jedynym dowodem osadzenia DISFA w tradycji językoznawczej jest zdanie ze s. IV *Wstępu*: „Wiąże się on [słownik DISFA – W.F.] ściśle z gramatyką homologiczną, która wyznacza jego ramy teoretyczne”. Względ na typowych adresatów słownika nakazywałby jednak bliższą prezentację przyjętych założeń teoretycznych. Autorzy wspominają wprawdzie o „wcześniejszych pracach, które napomykały już o relacjach derywacji między słowami danego języka” (ibid.: IV), z których korzystali; w bibliografii wymienili jednak tylko „Larousse LEXIS” (1992), tytułów pozostałych dzieł w rzeczywistości nie podali.

Czy można się więc dziwić, że brak jakiegokolwiek wzmianki o osiągnięciach slawistów – prawdziwych pionierów w tej dziedzinie? O ile można zrozumieć, że tak egzotyczne języki, jak polski, ukraiński czy słowacki nie są badaczom francuskim znane, o tyle nieobecności w literaturze przedmiotu dzieła Tichonowa niczym się wytłumaczyć nie da.

Bogate doświadczenie slawistów wskazuje też na dobre wyniki pracy etapowej – od wstępnej, węższej zakresowo wersji dzieła po realizację właściwego, nierzadko monumentalnego, przedsięwzięcia.

Leksykon, który wymagał, co zaznaczają autorzy (i co dla wszystkich oczywiste), mozolnych, wieloletnich prac przygotowawczych i który mógłby się uplasować znacznie wyżej w dorobku słowotwórstwa gniazdowego, zajmuje w nim pozycję zaledwie wyjściową, by nie rzec – przedgniazdową. Deklarowane we *Wstępie* nowatorstwo trudno potraktować inaczej niż jako hasło bez pokrycia. Pionierskim charakterem słownika nie da się usprawiedliwić dowolnych niedociągnięć.

Literatura

- CORBIN D., 1990, *Homonymie structurelle et définition des mots construits. Vers un „dictionnaire dérivationnel”*, [w:] J. Chaurand, F. Mazière (red.), *La définition, Actes du colloque organisé par le Centre d'Études du Lexique de l'Université Paris-Nord*, Paris, s. 175–192.
- DISFA: C. Gruaz, R. Honvault, C. Dejean, A. Fragoso, A. Meyer, S. Skippon, *Dictionnaire Synchronique des FAMilles dérivationnelles de mots français*, Limoges 2008.
- JADACKA H., 1988, *Zeszyt próbny „Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego”*, Warszawa.
- JADACKA H., 2001, *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)*, Warszawa.

- JADACKA H., NAGÓRKO A., 1985, O „Słowniku gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego”, „Poradnik Językowy” nr 9/10, s. 555–580.
- KARPIŁOWS’KA E.A., 2002, [= Карпіловська Є.А.], *Кореневий гніздовий словник української мови*, Київ.
- KUZNIECOWA, A.I., JEFREMOWA T.F., 1986, [= Кузнецова А.И., Ефремова Т.Ф.], *Словарь морфем русского языка*, Москва.
- NAGÓRKO A., 1998, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- POTICHA Z.A., 1964, [= Потиха З.А.], *Школьный словообразовательный словарь*, Москва.
- SGS 1–4: *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*, t. I: T. Vogelgesang, *Gniazda odprzymiotnikowe*, Kraków 2001, t. II: H. Jadacka, M. Bondkowska, I. Burkacka, E. Grabska-Moyle, T. Karpowicz, *Gniazda odrzeczownikowe*, Kraków 2001, t. III: M. Skarżyński oraz M. Berend, M. Bondkowska, H. Jadacka, M. Olejniczak, T. Vogelgesang, *Gniazda odczasownikowe*, Kraków 2004, t. IV: M. Skarżyński, *Gniazda motywowane przez liczebniki, przysłowki, zaimki, przymyki, modulanty, onomatopeje, wykrzykniki*, Kraków 2004.
- SKARŻYŃSKI M., 1989, *Mały słownik słowotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców*, Kraków.
- SKARŻYŃSKI M., 2000, *Słownik przypomnień gramatycznych*, Kraków.
- SOKOLOVÁ M., OLOŠTIAK M., IVANOVÁ M., ŠIMON F., CZÉREOVÁ B., VUŽŇÁKOVÁ K., BENKO V., MOŠKO G., 2005, *Slovník koreňových morfév slovenčiny*, Prešov.
- SZAUMIAN S.K., SOBOLEWA P.A., 1968, [= Шаумян С.К., Соболева П.А.], *Основания порождающей грамматики русского языка*, Москва.
- TICHONOW A.N., 1978, [= Тихонов А.Н.], *Школьный словообразовательный словарь русского языка. Пособие для учащихся*, Москва.
- TICHONOW A.N., 1985, [= Тихонов А.Н.], *Словообразовательный словарь русского языка*, Москва.
- WORTH D.S., KOZAK A.S., JOHNSON D.B., 1970, *Russian Derivational Dictionary*, New York – London – Amsterdam.

Dictionnaire Synchronique des Familles derivationnelles de mots français (DISFA)

as a phase in the evolution of nest word formation

Summary

The lexicography of the Slavonic nations, especially the branch of nest lexicography, has seen an impetuous development since the sixties, producing at least fifty publications, but it remains effectively unknown to French lexicography. Updated terminology, the symbols of successive parts of speech in the word-formative chain from the centre of the nest to the specific derivative, remain an achievement of researchers solely on this side of the Rhône. The DISFA dictionary (Claude Gruaz et al., published 2008) neither does refer to the Slavonic tradition, nor even to the native, French tradition (p.ex. an unfinished project from the nineties that was initiated by Danielle Corbin), and remains despite the announcements only a morphological and etymological dictionary.